

פרשת וילך: האם צריך לעמוד בפני זקן שאינו שומר מצוות

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מסיים משה את נאומו בפני עם ישראל, ומזכיר שלא יוכל להמשיך איתו לארץ ישראל. למרות שמדבריו משמע שהוא לא נכנס כלל לארץ, אין הדברים כן, שהרי משה עמד בעבר הירדן שהובטח לישראל. הסיבה שמשה אמר כך היא, שקדושת ארץ ישראל וקיום מצוותיה לא חלים עד שיכבשו גם את עבר הירדן המערבי, ובכך רצה משה, וכפי שהסביר **הישועות מלכו**:

"שכל המצוות שנצטוו ישראל בבואם אל ארץ כנען לא נתקדשו הארצות שבעבר הירדן עד שנתקדש ארץ ישראל, ומהאי טעמט מובן הא דאמרינן במדרש שמשה נצטער שלא נקבר בארץ ישראל, לפי שבאמת בעת פטירתו של משה רבינו עליו השלום לא נתקדשו כלל בקדושת ארץ ישראל, למרות שאחר כך נתקדשו."

כפי שמצוין בתורה, בסוף נאומו היה משה בן מאה ועשרים שנה. עד לפני כמאה שנה, תוחלת החיים בעולם המערבי הייתה ארבעים ושבע שנים בלבד, נתון שנגרם בעקבות תמותה גדולה של תינוקות בזמן הלידה ומחלות רבות. כיום תמותת התינוקות יורדת, והאדם גובר על מחלות שבעבר היה מת מהן, דבר שגרם לעלייה בתוחלת החיים והימצאותם של יותר זקנים.

בעקבות כך נעסוק הפעם בדיני עמידה בפני זקן, ובעיקר בשאלות: מי נחשב זקן שבפניו יש לעמוד, האם יש לעמוד בפני זקן שאינו שומר מצוות, כיצד יש לקום, והאם צריך לקום בפני זקן באוטובוס.

זקן עם הארץ

האם יש לעמוד בפני זקן שאינו שומר מצוות? כדי לענות על שאלה זו, יש לפתוח במחלוקת רש"י ותוספות בביאור המונח 'זקן אשמאי', מונח בו משתמשים התנאים בגמרא במסכת קידושין (לב ע"ב), כאשר דנו בשאלה בפני איזה זקן יש לעמוד:

א. **רש"י** (ד"ה זקן) פירש שהמחלוקת נוגעת לזקן רשע, אבל בפני זקן עם הארץ לכולי עלמא יש לעמוד. ב. **תוספות** (שם) חלקו על דבריו, שהרי הגמרא בבבא קמא (צד ע"ב) פוסקת שאפילו הורים רשעים אין לכבד, אז וודאי שכל התנאים סוברים שאין לעמוד בפני זקן רשע, ומחלוקתם נוגעת רק לזקן עם הארץ, וכך פירשו גם **הרמב"ן** (ד"ה זקן) ו**הריטב"א** (ד"ה תנו), ובלשון התוספות:

"פירש בקונטרס (= רש"י) אשמאי רשע, וקשה, והלא מצווה אפילו להכותו, לבזותו ולזלזלו, לכך פירש רבינו תם אשמאי לשון שוממין, כמו פתחי שמאי דמנחות (לג ע"ב), כלומר, בור ועם הארץ¹."

מחלוקת התנאים

לאחר שראינו את מחלוקת רש"י ותוספות במה נחלקו התנאים, יש לראות את מחלוקתם. כפי שכותבת הגמרא, הדיון סובב סביב השאלה כיצד לפרש את הפסוק בפרשת קדושים (יט, לב) 'מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן', ממנו נלמדה החובה לעמוד:

א. דעת תנא קמא שסוף הפסוק מלמד על תחילתו, ומשום כך יש לקום רק בפני זקן שאינו זקן אשמאי (שאינו עם הארץ לתוספות, ושאינו רשע לרש"י). כלומר, מפני איזו שיבה תקום? בפני זקן - וזקן הוא רק מי שקנה חכמה.

ב. רבי יוסי הגלילי הרחיב את דעתו של תנא קמא. הוא הסכים שאין לקום בפני זקן אשמאי, אך סבר שאת הלכה זו למדים מתחילת הפסוק - 'מפני שיבה תקום'. מהמילים 'והדרת פני זקן' לומד רבי יוסי, שיש לעמוד אפילו בפני אדם צעיר (מתחת לגיל בר מצווה) אם הוא תלמיד חכם מופלג, שכן 'זקן' היינו מי שקנה חכמה ללא חילוק בגיל.

ג. דעה שלישית, היא דעתו של איסי בן יהודה. הוא הסכים עם רבי יוסי הגלילי שיש לקום בפני תלמיד חכם צעיר (וכמותו לומד דין זה מהמילים 'והדרת פני זקן'), אבל חולק וסובר שבפני כל זקן יש לקום, ואפילו בפני זקן אשמאי. בטעם הדבר נימק, שמכיוון שבתורה כתוב 'מפני שיבה תקום' משמע כל זקן, גם אם הוא עם הארץ לדעת תוספות, ורשע לדעת רש"י.

להלכה

להלכה מביאה הגמרא את דברי רבי יוחנן הפוסק להלכה כדעת איסי בן יהודה, ושיש לעמוד גם בפני זקן אשמאי, וכן נקט גם **השולחן ערוך** (יו"ד רמד, א). **הרמ"א** הוסיף, שבמחלוקת רש"י ותוספות נפסק להלכה כדעת התוספות ורוב הראשונים, שזקן אשמאי הכוונה לזקן עם הארץ ורק בפניו יש לעמוד, אבל כאשר מדובר בזקן רשע - אין חובה לעמוד בפניו.

האם בעקבות כך צריך לעמוד בזמנינו בפני זקן שאינו שומר תורה ומצוות? התשובה לשאלה זו תהיה תלויה במחלוקת אחרונים אותה ראינו בעבר (ויקרא שנה א'), כיצד יש להתייחס לחילוני בזמנינו:

א. **הרב וואנזר** (שבט הלוי ט, קצח) ועוד מספר פוסקים סברו שדינם כמומרים, ומשום כן מעבר לכך שמגעים הופך יין ל"ין נסך ואין לצרפם למניין, אין לעמוד בפניהם, מכיוון שהם נחשבים רשעים. עוד הוסיף, שמדברי הריטב"א נראה שהמדד הוא האם הזקן מקיים מצוות ברובד הבסיסי, כך שגם אם אותו זקן יוגדר כתינוק שנשבה ולא כרשע, ודאי שהוא לא עושה מעשה עמך.

ב. **הרב שטרנבוך** (א, תרלד) ומספר פוסקים נוספים חלקו וסברו, שבדרך כלל אדם שאינו שומר מצוות בזמנינו נחשב תינוק שנשבה (וכפי שביארנו אז כך הדעה המסתברת). משום כך הוא אינו פוסל יין במגעו, מותר לצרפו למניין, וכן אין דינו כרשע שנפסק להלכה בשולחן ערוך שלא עומדים בפניו, אלא כזקן עם הארץ שבפניו יש לעמוד, ובלשונו:

"ואנוכי מצדד שרוב הזקנים כאן כתינוקות שנשבו, ולא גריעי מזקן עכו"ם שמחוייבין לסומכו וכמבואר בשו"ע (רמד, ז), ונראה דכשנותן לו מקומו לשבת זהו ממצות סמיכה, ואין הבדל מי הוא הזקן, ורק בידוע כזקן אשמאי דהיינו כרשע גמור אסור חס וחלילה לכבדו, שידוע הוא ומכיר שאין מכבדים אותו מפני שנאת הדת אצלו."

¹ בטעמו של רש"י פירש **הפני יהושע** (ד"ה ת"ר), שהלשון 'אשמאי' משמע יותר רשע מאשר עם הארץ. את הקושיה מבבא קמא נראה לתרץ, שכפי שכתבו רבים מהאחרונים רש"י הוא פרשן מקומי, דהיינו מפרש כל סוגיה בנפרד, לכן למרות שקשה מהגמרא בבבא קמא - בסוגיה הזאת משמע יותר שהכוונה לרשע ולא מעם הארץ.

יש להוסיף שכולם מודים, שבמקרה בו יתחלל שם שמים כאשר לא יעמדו בפני אותו זקן (למשל כאשר הוא נכנס לאוטובוס ולא מפנים לו מקום) - וודאי שיש לקום לכבודו, ולא גרע מגוי שמחזירים לו אבדה במקרה בו ייגרם חילול שם שמיים².

מי נחשב זקן

עד כה ראינו שיש חובה לעמוד בפני זקן, נחלקו הפוסקים בשאלה מי נחשב זקן:

א. המשנה במסכת אבות (ה, כא) כותבת שבן שישים לזקנה ובן שבעים לשיבה, ומכיוון שלמדים את החובה לעמוד מהפסוק 'מפני שיבה תקום' (ומ"הדרת פני זקן" לומדים עמידה לתלמיד חכם) - משמע שיש לקום רק בפני אדם בן שבעים, וכך פוסק רבי יוחנן בגמרא בקידושין (שם), ובעקבותיו **הרא"ש** (א, נג) **והשולחן ערוך** (שם), ובלשון הבית יוסף:

"ומה שכתב וכן מפני שיבה שהוא מופלג בזקנה דהיינו בן שבעים שנה מצוה לקום מפניו. אהא דאמר רבי יוחנן הלכה כאיסי דאמר כל שיבה במשמע כתב הרא"ש (שם) ומבן שבעים נקרא שיבה, וכן כתב הגהות מיימון בפרק ו' מהלכות תלמוד תורה בשם ספר המצות קטן (ס' נב), ומשנה שלמה היא בסוף פרק ה' ממסכת אבות."

ב. דעה חולקת מופיעה ב**חיד"א** (ברכי יוסף רמז, ד) בשם **האר"י**. הם סברו שעל פי הקבלה יש לקום לאדם גם כאשר הוא בן שישים. אמנם, כפי שראינו בעבר (כי תצא שנה א'), כאשר האר"י חלוק על הפוסקים אין חובה לנהוג כמותו (אגרות משה או"ח ד, ג), ולכן הלכה כדעה הראשונה שיש לקום לזקן רק מגיל שבעים (למעט ההולכים תמיד כדעת הבן איש חי, שהוא רבם ועליהם לנהוג כמותו).

יש להוסיף, שבענין זה גם צריך להפעיל שיקול דעת. כיום אדם בן שבעים במקרים רבים לא נחשב כזקן, לא בעיני הסביבה ולא בעיני עצמו, לכן במקרה בו יקומו לפניו כאשר הוא עובר אין בכך בעיה, מכיוון שזו רק פעולה של כבוד, אבל אם יפנו לו מקום באוטובוס זה עלול לפגוע בו ולא לכבדו, ולכן מסביר נראה שעדיף שלא לפנות לו את המקום.

כיצד יש לעמוד

לאחר שראינו בפני מי יש לעמוד, יש לשאול מתי וכיצד לעמוד. הגמרא בקידושין (לב ע"ב) כותבת, שבניגוד לאדם שרואה את רבו המובהק או את גדול הדור שעליו לעמוד כבר כאשר רואה אותו, כאשר עובר זקן ליד אדם צעיר ממנו, יש לקום מלא קומתו אך ורק כאשר הוא נכנס לד' אמותיו, מכיוון שרק אז מוכח שעומדים בשבילו (רש"י שם).

אמנם, לא בכל מצב יש לעמוד מלא הקומה בפני זקן. הגמרא (שם, לג ע"א) מציינת שכאשר היה עובר זקן בפני אביו ורבה שפחות חכם מהם, הם היו עושים רק קימה קטנה של הידור ולא עמידה ממש. כפי שמסביר **הטור** (רמז) הסיבה לכך היא, שצריך לעמוד בפניהם, ולכן אם הם יעמדו מלא קומתם הדבר יהווה פגיעה בכבודם.

הלכה דומה קיימת כאשר זקן עומד בפני זקן. למרות שבפני זקן יש לעמוד, אין זה פוטר אותו מלעמוד לזקנים אחרים, אבל מכיוון שגם בפניו יש לעמוד - הוא לא צריך לעמוד מלא קומתו, אלא מספיק הידור בעלמא, וכפי שכתב **השולחן ערוך** (רמז, ח): "שני חכמים ושני זקנים, אין אחד צריך לקום מפני חברו, אלא יעשה לו הידור".

עמידה באוטובוס

כאשר נכנס זקן בן שבעים לבית כנסת, אולם אירועים וכדומה, אין מחלוקת בין הפוסקים שיש לעמוד בפניו. נחלקו האחרונים בעקבות הגמרא בברכות (מז ע"א) האם יש לעמוד גם בפני זקן באוטובוס. הגמרא כותבת שאם תלמיד חכם ותלמידו הולכים בדרך - אין חובה על התלמיד לכבד את הרב ולתת לו ללכת ראשון, מכיוון 'שאינן מכבדים בדרכים'.

הקשו **התוספות** במקום (ד"ה אין), שהרי הגמרא במסכת שבת (נא ע"ב) כותבת בפירוש שכן מכבדים בדרכים! הם תירצו, שהחילוק תלוי בזמן המפגש. הגמרא בברכות עוסקת במצב בו כל אחד מההולכים צועד בנפרד בדרך ורק נפגשו במקרה, לכן אין חובה על התלמיד לכבד את רבו, ועל הצעיר לכבד את הזקן. לעומת זאת הגמרא בשבת מדברת במקרה בו הלכו כיחידה אחת, ואז חובה.

א. מתוך דברי הגמרא הסיק **המשנה הלכות** (ו, קס), שאין חובה לכבד זקן באוטובוס, שהרי נסיעה באוטובוס נחשבת הליכה בדרכים וכל אחד מהנוסעים באוטובוס נוסע בנפרד (אלא אם כן יש חילול ה', שאז כמובן שחובה לעמוד אך מטעם אחר), ובלשונו:

"מבואר לדין דהלכה פסוקה הוא דאין מכבדין בדרכים כשכל אחד הולך לעצמו וזה אפילו בכבוד חכם, ואם כן פשוט דאין דין קימה והידור בדרכים. ואם כן בבני אדם ההולכין בסאבוויי וטרעין (= רכבות) שכל אחד הולך לעצמו ולצורך עצמו ואינם בחבורה אחת אין כאן דין הידור כלל, ואין צריך לעמוד בכלל מפניו מדין קימה והידור."

ב. **הרב וואזנר** (ב, קיד) חלק על דבריו ופסק שיש חובה לכבד גם באוטובוס, וכך נקט גם **הרב עובדיה** (יחווה דעת ג, עא). הם כתבו, שאמנם היה מקום לומר שאין חובה לפנות את המקום, שהרי כפי שראינו החובה היא רק להדר, ודין זה מתקיים בכך שעומדים מעט ומיד יושבים, אך למעשה יש לפנות את המקום, מכיוון שאם הזקן יעמוד והצעיר יישב וודאי שזה לא מצב של כבוד והידור.

נראה שאין קושיה מדברי הגמרא הכותבת שאין לכבד בדרכים, משום ששם אופי ההליכה שונה. כל אחד הולך על חמורו וכדומה, ולא מדובר במקרה נכנסים למקום מסודר בו יש כסאות כמו באוטובוס. השוואה נכונה לגמרא בברכות תהיה במקרה בו שני מכוניות רוצים להיכנס לנתיב, ובאחת המכוניות נמצא הרב, שאז אין חובה לתת לו להיכנס ראשון מכיוון שאין מכבדים בדרכים.

כמו כן יש להוסיף, שכל דין זה נוהג רק כאשר הזקן נכנס לתוך ד' אמותיו של היושב, שרק אז כפי שראינו לעיל יש חובה לעמוד, מכל מקום מידת חסידות לעמוד ולפנות מקום בכל עניין.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה כדי שעוד אנשים יקראו...³

² הגמרא מוסיפה, שאפילו זקן גוי (לא רשע) מצווה להדרו בדברים - לתת לו כבוד במילים וכן לתת לו יד לסומכו שילך בקלות, וכך נפסק **בשולחן ערוך** (רמז, ז). בטעם החובה מנמקת הגמרא, שמכיוון שהוא זקן, מסתמא ראה הרבה מעולמו ומהשגחתו של הקב"ה, ולכן ראוי לכבוד מסוים.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com